

מראי מקומות לסוגיות הנלמדות

פרשת וארא בבא מציעא נח. - סב:

דין רועה שהיה יכול לקדם ברועים ובמקלות, דלדעת הראב"ד שם דכושרא דחיותא מקרי ממונא וצריך לשלם להבעלים, ה"נ בנ"ד מנכין לו מן השכר לפי שומת כושרא דחיותא, אבל להרמב"ן שם דמסתפק בזה אי הוי ממונא, אפשר דבנ"ד אין מנכה לו, [דהכא נמי השומר שכר הוא מוחזק בתשלומין, ויכול לעכב בידו עד דמי שכירות שלו].

נח. השוכר את הפועל לשמור את הפרה וכו'.

כ' הרמב"ן, כולן בשל חול ולא בשל הקדש, ומזרעים קא מוטיב, וכן פי' ר"ח ז"ל, וליכא למימר בדלא אשרוש, חדא דלשמור זרעים היינו שצמחו ושומרם שמו ירעו בהם בהמות אחרים, ועוד דההיא נמי לא איפשיטא ודילמא כקרקע דמו. וזה הפירוש יותר נכון מדברי רש"י ז"ל, שהרי היא שנויה בתוספתא [פ"ח ה"א] בענין השומרים ולא בענין הקדש.

נח. לפיכך אחריות שבת עליו, מאי לאו לשלם.

כ' בחי' הריטב"א החדשים, מכאן יש מביאין ראייה דשומרים אפי' מפשיעה פטורים בקרקעות והקדשות וחבריהם, דאי לא, מאי קושיא דמקשינן הכא, לוקמה כגון שפשע דמחייב באחריות. ונראה לי שזו אינה ראייה כלל, דכיון דתני הכא נותן לו שכר שבת לפיכך אחריות שבת עליו, מכלל דבאחריות שגורם להם שכרם מיירי דהיינו גניבה ואבידה, דאילו על הפשיעה אפי' שומר חנם חייב עליו. [ולאו' יל"ע, דלפ"ז היכא שפשע לא הפסיד שכרו, כיון שאחריות זו אינה גורמת לו שכרו].

נח. לא, להפסיד שכרו.

כ' הרש"ש, נראה דמפסיד שכר כל השבת וכל החודש וכן כולם, דזה דומה להעבר לי מאה חביות במאה פרוטות דבמס' ע"ז [סה.], דפירש"י דכל כמה דלא אעבריהו לכולהו לא יהיב ליה מידי. אבל בשכיר יום אינו מפסיד אלא שכרו של אותו היום בלבד, דדמי להעביר לי חבית חבית בפרוטה [שם] דכל חדא שכרה באפי' נפשה, ולהכי פריך שפיר אי הכי רישא וכו' ומי אמר ליה שכר שבת, דשל שאר הימים, אפי' אם היה נוטל שכר שבת, לא היה מפסיד. שוב מצאתי בתומים [סי' ס"ו ס"ק ס"ח] שקדמני קצת בזה.

וז"ל המהר"ם ש"יף [בד"ה א"ה רישא], דשכיר יום ודאי דלא מפסיד למפרע שכירות, דכל יומא ויומא זמניה הוא, ושכירות משתלמת בו ביום אף דקיי"ל [לקמן סה.]. שכירות אינה משתלמת אלא בסוף, ולהכי בסיפא דשכיר חודש ושבת הוא שכירות אינה משתלמת אלא לבסוף, ואחריות שבת עליו אם לא שמרו מפסיד הכל, אבל הכא שכירות ליומא הוא. וכע"ז כ' הפנ"י.

נח. הכא בנושא שכר עסקינן, ונשבעין ליטול שכרו.

כ' הפנ"י, יל"ע שבועה זו מה טיבה, שאם פטרתו התורה מעיקר התשלומין והאמינתו לומר שלא פשע, א"כ לענין דמי שמירתו נמי יהא נאמן בלא שבועה, ואף לשיטת התוס' לעיל [נז: בד"ה שומר חנם] דמצינו למימר דלאו מטעם נאמנות פטרתו התורה, אלא משום דאף אם בודאי פשע אפ"ה פטור מתשלומין, אכתי קשה שבועה זו היכא רמיזא באורייתא שישבע ויטול שכרו, דהא שלש שבועות לבד מצינו בתורה, וכולן נשבעין ולא משלמין, אבל לענין ליטול שכרו, יש לנו לומר מדין תורה או שיטול בלא שבועה או דאפי' בשבועה אינו נאמן.

ולענ"ד נראה דבאמת אף למואי דס"ד עכשיו סובר דשבועה זו תקנת חכמים היא, דמדין תורה נוטל שכרו בלא שבועה, ותקנו חכמים שישבע כיון שבא ליטול, כמו כמה נשבעין ונוטלין שתקנו חכמים כדמצינו בפ' כל הנשבעין [מד:]: ובפ"י הכותב [פז.]. ובדוכתי טובא, אבל לא ס"ד דאף לענין אחריות השמירה תקנו חכמים שישבע, דמהיכא תיתי, שהרי לא מצינו שום שבועת המשנה אלא בנשבע ונוטל דוקא וכו', עד דמסיק הש"ס דשייך תקנה משום זלזול הקדש וכו'. [יעו"ש שהביא דהש"ך פסק כשי' הראב"ד והר"ן דמשבועה שאינו ברשותו שתקנו חכמים כדלעיל [לד:]: לא פטרו את כל אלו, דק"ו הוא מהיכא דמשלם. והפנ"י כ' דק"ו פריכא הוא, דדוקא כשמשלם תקנו, משום דלא תחמוד לאינשי בלא דמי משמע להו].

נח. והכא נמי נהי דשלומי לא משלמי, אגרייהו מיהא לפסיד.

כ' המאירי, שכל שחייב בתשלומין מן הדין, וסיבה אחרת פוטרתו, שכרו מיהא אינו גובה. ומתוך כך יראה לי, ששומר שכר שהתנה ליפטר בגניבה ואבידה מתשלומין, שכרו מיהא נפסד, שהרי מ"מ לא נעשית מלאכתו, אא"כ התנה על השכר בפירוש.

נח. והכא נמי נהי דשלומי לא משלמי, אגרייהו מיהא לפסיד.

כ' בהגהות חש"ל, אין להוכיח מלשון הזה דבשומר שכר של מטלטלין דצריך לשלם בוודאי מפסיד אגריה, ואף דמשלם בעד הגניבה, משום דלא השלים מלאכתו שעליו לשמרו שלא יגנב [וכמש"כ רש"י], דזה אינו ראייה, ד"ל כיון דמשלם בעד החפץ הוי כהשלים מלאכתו, והכא ה"ק, דלא מבעיא במקום דצריך לשלם ואינו משלם דודאי מפסיד אגריה, אלא אפי' בהקדש דא"צ לשלם, מ"מ אגרייהו מיהא לפסיד.

ושמעתי מפה קדוש של הרב הגאון הצדיק המנוח מו"ה יצחק סירוינט זצ"ל שהיה מו"צ בפ"ק, שנשאל ע"ז מהבד"צ דפה במקום שמשלם אם צריכים הבעלים לשלם לו השכר מצד דאיכא נפקותא לבעלים משום כושרא דחיותא, והשיב דזה תליא במחלוקת הראב"ד והרמב"ן וכו' גבי

נח. בתוד"ה אמר ר' יוחנן. וי"ל דהכא דפטור אפי' משבועה וכו', א"נ התם כיון דמתחייב כשואל וכו'.

וז"ל חי' המיוחסים להריטב"א, וי"ל דהכא שאינו בר חיובא כלל שאינו חייב אפי' שבועה, לא משתעבד נפשיה לשלם בלא קנין. א"נ התם דהוי ממון הדיוט, דהוי הממון [בר] חיובא אונסין ע"י שאלה, שייך למימר בההיא הנאה דקא מהימן ליה גמר ומשעבד נפשיה לכל חיוב הראוי בזה הממון, אבל הכא דהוי ממון הקדש דלא שייך ביה חיוב שומרין, לא משעבד נפשיה בההיא הנאה דמהימן ליה להיות חייב עליו כדין שומר חנם בתנאי בעלמא אלא בקנין, דלא עביד איניש דמשעבד נפשיה בלא קנין בההיא הנאה דמהימן ליה, אלא בחיוב הראוי לאותו ממון שהוא שומר. ועוד יש לחלק זה יותר ממה שפירשה ולומר, דבההיא דלקמן הוי ה"פ, כשמקבל עליו להיות כשואל, מראה לנו שחשובה בעיניו הנאה זו שמכבדו להאמינו בממונו כאילו כל הנאה שלו כמו שואל, ולהכי משוי ביה דין שואל, ודין שואל [לא שייך] בהקדש. ועוד יש לן ליתן טעם כי בממון הדיוט שייך לומר בההיא הנאה דמהימן ליה וכו', כי כבוד גדול עושה לו שמוסר לו ממונו בידו ומאמינו, כי דרך כל אדם לשמור עצמו את ממונו, כי אינו סומך יפה על אחר שישמרנו היטב ויחוס על ממונו כמו הבעלים שהוא שלהם, אבל בהקדש, כך יש להאמין לזה כמו לזה, שהרי אינו לא של זה ולא של זה, ועוד דהקדש בדילי מיניה ולכך ראוי להאמין בו יותר. וכ' הגרע"א [בגליון השו"ע סי' רצ"א סכ"ז], דלתי' זה בעבדים וקרקעות לא בעי קנין.

נח. בתוד"ה לשמור. וא"ת והיאך מותר לעומר וכו', מן המשומר אי אתה בוצר וכו'.

כ' הרש"ש, לענ"ד זה אינו אלא כשבשל השדה שומרין, דנראה כמחזיק את עצמו כבעל ואדון לה, ורחמנא אפקרם, אבל אחר שאינו בעל השדה שומרין, לא [מיתסר], דהא גם הוא אינו בא אלא מכח ההפקר. ובר"ה [ט. ע"ד תוד"ה וקציר] כתבתי דרך אחר נכון ליישב בס"ד.

וז"ל שם, נ"ל עוד פשוט, דלאחר שזכה אדם וליקט פירות שביעית מהמופקר, יוכל לשמרם בביתו עד זמן הביעור, וא"כ ה"ה אם זכה בהן במחומר. ואיך תהיה הזכיה במחומר, נ"ל כמו שאמר רב ששת בב"ב [פז]. דאמר ליה לך ויפ"ה קרקע כל שהוא וקני כל מה שעליה, ועיי"ש בפ"י רשב"ם, [דקרקע נקנית בחזקה, וכל המחומר לקרקע הרי הוא כקרקע וכו'] דחקת הקרקע מהני לפשתן אע"ג דלא זבין ליה ארעא, ובשביעית רחמנא אפקרא גם את השדה עצמה ללקיטת פירות, כדאיתא בנדרים [מב:]; וכו', דהא הך דב"ב נמי לא אקני ליה הקרקע לפ"י רשב"ם, ואפ"ה זכי במה שעליו בחזקת הקרקע, וה"נ הגזברים או שלוחיהם יכולים לזכות לצורך גבוה ע"י חזקת הקרקע. [יעו"ש עוד].

נח: עד כדי דמיהן.

כ' בתורת חיים, נראה דלא קאי אלא אבהמה ומרגלית, אבל ס"ת הא אמר בהדיא דאין קץ לדמיה, [א"ה, עיין ב' המאירי שכ' דגם מרגלית אין קץ לדמיה], ועוד דטעמא דעד כדי דמיהן נראה משום דכיון דאדם רוצה לזווגן, דומה בעיניו כאילו קונה עתה בדמים אלו שני השוורים או שתי המרגליות, כיון דשור אחד לבדו לאו כלום הוא לחרישה, וכן מרגלית אחת, וטעמא דזיווג לא שייך בס"ת.

נח: תניא ר' יהודה בן בתירא אומר אף המוכר סוס וסייף וחטיטום במלחמה אין להם אונאה.

עיין במלאכ"ש דבהא הוא דפליגי תנא דאמרו לו עם ת"ק, [דאל"כ תקשי אמרו לו היינו ת"ק, כדמקשה בכמה דוכתי, דלת"ק אית ליה דריב"ב, ותנא במתני' עבדים וכו' דאית להו קרא מן התורה, ובחיי נפש לא קמיירי, אבל ה"ה דג"כ הן אין להן אונאה, ותנא דאמרו לו ס"ל דוקא בעבדים וכו' דאית להו קראי מן התורה הוא דאין להם אונאה, אבל סוס וסייף וחטיטום, וכ"ש ס"ת בהמה ומרגלית, יש להם אונאה, והיינו "לא אמרו אלא אלו" בדוקא.

נח: כשם שאונאה במקח וממכר, כך אונאה בדברים.

פ"י המאירי, ר"ל שאסור להונות את חברו ולגרום לו פסידא בדבריו, והוא שאמר לא יאמר לו בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח, שהרי מתוך שהוא בוש לומר שאינו רוצה ליקח, משפיל לו מקחו לומר שאינו שוה כ"כ, ואחרים שומעים, ונמצא גורם לו פסידא, ואפי' לא היה אדם שם, מ"מ הוא מטריחו ומצערו שחשב למכור ולא מכר. ואח"כ נתגלגל לאונאת דברים שלא יביישהו בדבריו, והוא שאמר אם היה בעל תשובה וכו'.

נח: כשם שאונאה במקח וממכר, כך אונאה בדברים.

כ' המרדכי [סי' ש"ו], ראובן טוען על שמעון אינתיני בדברים, והביא עדים שאינה אותו. דין זה פסוק ממתני' וכו', ומסיק זה לא ניתן להשבון, הלכך מלקין אותו. שהרי עבר על לאו גמור. ויעו"ש בחי' אנשי שם שהקשה, דהא קיי"ל כל לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו חוץ מנשבע ומימר ומקלל את חברו בשם. ואפשר דמכת מרדות קאמר.

נח: אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים.

בתו"ח לקמן [בד"ה אם היה גר] כ', דלא מבעיא גר דלא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, כיון דמעיקרא עכו"ם גמור הוה, אית ליה זילותא רבה אם אומר לו כן, אלא אפי' לבעל תשובה דלית ליה זילותא כולי האי, דמעיקרא נמי ישראל מיהא הוה, אפ"ה לא יאמר לו כן. אבל המהרש"א בח"א כ', דבגר אין כאן אונאה שיאמר לו זכור מעשיך הראשונים, דמה"ט הוא עדיף טפי אפי' מישראל כשר, שפירש ממעשיו הראשונים ובא לחסות תחת כנפי השכינה, ויצא הפסדו בשכרו זה, משא"כ בבעל תשובה שכבר נצטווה וחטא. והפנ"י כ' מטעמא אחרינא, דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי.

נח: אל יאמר לו פה שאכל נבילות וכו' בא ללמוד תורה.

כ' המהרש"א בח"א, ולא נקט שאכל שאר איסורין, משום דהני גריעי טפי, שאכל דבר שהנפש קצה בהם, דמה"ט אמרינן בפ"ג דהוריות [יא]. דאוכל נבילות וטריפות וכו' סתמו מין הוא, [הואיל והני אוכלין הוו דברים שהנפש קצה בהם, ודאי להכעיס הוא עושה. ל' רש"י שם], משא"כ בשאר איסורין.

והפנ"י כ' וז"ל, מאי שנא דקתני נבילה דבעכו"ם מישראל שרי, הול"ל משאר איסורים שנצטוו בני נח, ולפי מה שכתבתי [הו"ד לעיל במתני' בד"ה אם היה] נחא, דמילתא דפשיטא היא שעוונותיו הראשונים שעשה בגיותו אינן נחשבין לו, דקטן שנולד דמי, אלא דמצד שאכל נבילות וטריפות, נהי דאיסורא ליכא בגיותו, אפ"ה מאיסא מילתא כדאמרינן בעלמא שמטמטם לבו של אדם, ומצינו במשה שבקטנותו לא רצה לינוק מן הגויה מטעם זה, וכ"ה בשו"ע יו"ד [סי' פ"א ס"ז] דכל אדם אסור לינוק מן הגויה משום שמטמטם לבו של אדם, וקמ"ל דאפ"ה אסור להכלימו בזה. אח"ז מצאתי כעין זה בח"א למהרש"א ז"ל. עכ"ל הפנ"י. [א"ה, לכא' היא דהוריות דמיתתי המהרש"א, לאו משום טמטום הלב הוא, אלא דמאוסים בטבע].

נח: אל יאמר לו כדרך שאמרו לו חבירי לאיוב וכו'.

כ' בעיין יעקב, למ"ד [ב"ב טו:] שאיוב מאומות העולם היה, לא חטאו בזה, כי לא תנונו [איש] את עמיתו כתיב, ולמ"ד מישראל היה, לכן באמת אמר הקב"ה לריעיו "כי לא דברתם [אלי] נכונה" וגו' [איוב מ"ב, ז']. וז"ל הרא"ש [סי' כ"ב], ומה שאמרו חבירי לאיוב, לפי שהיה מצדיק עצמו ומרשיע מדת הדין.

נח: גדול אונאת דברים מאונאת ממון, שזה נאמר בו "ויראת מאלקיך" וכו'.

כ' המהרש"א בח"א, יראה דבלאו הני טעמי דלקמן דזה בגופו וכו' וזה לא ניתן להשבון וכו' קאמר הכא דגדול אונאת דברים, מדכתיב ביה ויראת מאלקיך, ויש לפרש מדכתיב ביה ויראת מאלקיך והוה דבר המסור לבחון לבבות לבד, הו"ל גדול מאונאת ממון דהו"ל דבר המסור להכיר גם לבירות, דזה השוה כבוד עבד לכבוד קונו וכו', כדאמרינן בב"ק [עט:]; דמה"ט החמירה תורה בגנב יותר מבגזלן.

נח: במערבא במא זהירי, א"ל באחורי אפי.

נוח לו שישאר עליו חשד זה שאומרים עליו שבא על ספק אשת איש, ואל ילבין פני חבירו כדי לנקות עצמו מן החשד.

מיהו אם נחשד על ודאי אשת איש, ויוכל לנקות עצמו ע"י שיגלה איזה דבר על חבירו, אע"פ שבוזה יהיה הלבנת פנים לחבירו, יגלה ויברר הדבר ואל יחוש להלבנת פנים של חבירו, כדי להציל עצמו מחשד עוון חמור שהוא עוון אשת איש ודאי. [א"ה, עין בח"ח [הל' לשה"ר כלל י' סי"ז ובבמ"ח ס"ק מ"ג] כמה חילוקים בנידון כזה, ואולי הכא שאני, הן מצד שחושדין אותו בדבר חמור, וכן יש לחלק איפכא, דהלבנת פנים חמירא משאר לשה"ר. וצ"ת].

נט. אבל המלבין את פני חבירו ברבים אין לו חלק לעוה"ב.

בפ' חלק [צט.]. יליף לה מקרא דכי דבר ה' בזה, וכו' רש"י באבות [פ"ג מי"א], ולא ידענא היכי מפיק לה מקרא. וכו' ע"ז התו"ט בשם מדרש שמואל, שהרי מבוזה את חבירו ברבים, ואין לך אפיקורוס גדול מזה. ולי נראה שהוא בכלל כי דבר ה' בזה, לפי שהאדם נברא בצלם אלקים, והרי הוא דבר ה' כלומר ענין ה' וצלמו וכו', ועוד כ' "ויאמר אלקים נעשה אדם" נמי מאמר הוא, הוי כי דבר ה' בזה.

כ' בשע"ת [ש"ג אות קמ"א], ומה שלא אמרו כן על הרוצח שאין לו חלק לעוה"ב, כי המלבין פני חבירו איננו מכיר גודל חטאו, ואין נפשו מרה לו כמו הרוצח, על כן הוא רחוק מן התשובה. וז"ל המאירי, וכל העושה דברים אלו הוראה עליו שהוא מיורדי גיהנם שאין להם חלק לעוה"ב, ואילו שאר עבירות שהיצר תוקף עליהם, תשובה מצויה בהם ויש לבעליהם חלק לעוה"ב בתשובתן.

נט. נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים.

ג' הר"י בשע"ת [ש"ג אות קל"ט] לעולם יפיל אדם עצמו וכו', וס"ל שהוא חיוב גמור כדן אביזרייהו דג' עבירות, וז"ל שם, אכן דימו אבק הרציחה אל הרציחה, וכמו שאמרו כי יהרג ואל ירצה, בדומה לזה אמרו שיפיל עצמו בכבשן האש וכו'. וז"ל תוס' בסוטה [י' בד"ה נוח], הא דלא חשיב ליה בהדי ג' עבירות וכו'. משום דעבירת הלבנת פנים אינה מפורשת בתורה, ולא נקט אלא עבירות המפורשות. אבל המאירי בברכות [מג:]: כ', לעולם יזהר אדם שלא ילבין וכו', דרך צחות אמרו נוח לו לאדם שפיל עצמו וכו'.

נט. מנלן מתמר דכתיב היא מוצאת והיא שלחה אל חמיה.

הקשה המהר"ם שי"ף, דילמא שאני התם דלא היתה הצלה יותר ע"י הלבנת פנים, וסברה ממ"נ, אם ירצה להודות, יודה אף ע"י הרמז הכר נא למי וגו', ואם לא ירצה להודות, אף כי תאמר ליהודה נבעלתי תלבין פניו והוא יכפור ולא תנצל, אבל לעולם היכא שיש בה הצלה ע"י הלבנה, אינו חייב שיחריש ולהשליך עצמו לכבשן האש. ובכתובות [סז:]: הביא קושיא זו, ותני [בת"י בתרא] ד"ל דחותמו וכו' היה ראה גמורה דמיניה הוא, דחותמו היה ניכר לכל, והיא לא הראתה לכל אלא שלחה אל חמיה בסתר. ולפ"ז יישב מה שיש להקשות עוד, דילמא אם לא הודה ע"י הרמז, היתה אומרת בפירוש כדי שלא תשרף, ולפי הנ"ל ניחא קצת, שעתה לא היה לה עוד הוכחה וראיה, שהחותם ביד יהודה הוא.

והרחידי"א בפתח עינים [סוטה י:]: תירץ דהתם דרשינן מקרא ד"היא מוצאת", לאחר שנמצאו סימניה, דבא סמאל וריחקן ובא גבריאל וקרבן, ולא עביד ניסא לשקריה, וזה מורה שה' ראה טוב לבבה ושכל מעשיה לשם שמים, ואם תאמר שמיחודה הרה תנצל, ועם כ"ז לא הלבנה פניו. [ואין להקשות אכתי מאי ראה, דילמא סמכה על זה שנעשה לה נס, דתנצל אפי' לא תאמר להדיא שממנו היא הרה, זה אינו, דאי נימא דבעלמא שרי להלבין פנים כדי להנצל, א"כ היה לה לומר כן להדיא ולא לסמוך על הנס, דדילמא הנס נעשה כדי שתוכל לומר בפירוש].

נט. עם שאתך בתורה ובמצוות אל תונוהו.

כ' הר"ף בע"י, [וסמך [לזה הא] דאמר רב לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו, לפי שלדרשת עם שאתך בתורה ובמצוות היה נראה שאין אשה בכלל עמיתו, לפי שאינה בחיוב תורה וגם בחיוב קצת מצוות דהיינו

כ' בעיין יעקב, הא דנזהרים כן במערבא ולא בשאר ארצות, משום דאית ביה תרתי, דהא הוא כאילו שופך דמים, ובשפיכת דמים הזהירה התורה מאד בארץ ישראל כדאיתא בפ' אלה מסעי [ל"ה, ל"ג - ל"ד] ולא תחניפו את הארץ וגו' כי הדם הוא יחניף את הארץ ולא יכופר לדם אשר שפך בה וכו' ולא תטמא את הארץ וגו', ואיתא בספרי מגיד ששפיכות דמים מטמא את הארץ הקדושה ומסלקת את השכינה. גם המלבין הוא מאותן שיורדין ואין עולין, שאין לו חלק לעוה"ב [עין בתוס'], ואמרינן בפסחים [ק"ג]. שלשה מנוחלי עוה"ב, הדר בא"י וכו', להכי נזהרים בזה טפי שלא לאבד טובתן.

נח: ברש"י ד"ה דדש ביה. ואין פניו מתלבנות, ומ"מ זה להכלימו נתכוין.

הח"ח [הל' לשה"ר כלל ב' סי"ג ובבמ"ח ס"ק כ"ח] למד מדברי רש"י, שאם אחר גילה חטא שלו לג' אנשים, שאם יתגלה זה לאנשים אחרים יגיע לו בושות, אסור לגלות זה לאחרים אם מתכוין לגלות, אפי' אם נשלמו כל הפרטים דהיתרא דאפי' תלתא, דאף דהב"ד בעצמו ודאי נתרצה לזה, מ"מ זה לגלות בושותו מתכוין.

ועיין במהרש"א בח"א שכ' ע"ד רש"י, דהוא דחוק קצת שיהא נענש כ"כ על כוונתו, כיון שאין חבירו נכלם, ולולי פירושו היה נראה דנקט המכנה שם רע, דהוי כמוציא שם רע אף אם אין חבירו מתבייש. [מיהו אפשר דגם להמהרש"א בנידון דהח"ח דמתבייש, אלא דגילה דעתו שמתרצה לזה, מיתסר].

נח: בתוד"ה חוץ מג'. דהא אמרינן בסמוך הבא על אשת איש יש לו חלק לעוה"ב.

בחי' הריטב"א החדשים תירץ בשם ר"ת, דהא דהכא בשעשה פירות שהוליד בן ממזר. ועוד י"ל דהא דלקמן מיירי בשנידון בב"ד, ומיתתו כפרתו. והמהר"ם שי"ף הביא דבס' עשרה מאמרות תירץ בזה, דאפשר דאין עולין לעולם בלא עשו תשובה, ובסמוך י"ל דה"ק דוד, הבא על אשת איש מיתתו בחנק, וכל המומתין מתוודין ויש להם חלק לעוה"ב, ואפי' מי שאינו נידון דליכא עדים והתראה וכו', כיון דדיניה במיתה, חמירא ליה ויהיב אנפשיה ומידכר לשוב, אבל המלבין דליכא ביה מיתה, קיל ליה ולא יהיב דעתיה לשוב ואין לו חלק לעוה"ב. [זה ע"ד שכ' בשע"ת [ש"ג אות קמ"א] לבאר מה שלא אמרו דרוצח אין לו חלק לעוה"ב כשם שאמרו על המלבין פני חבירו ברבים, וז"ל שם, כי המלבין פני חבירו איננו מכיר גודל חטאו ואין נפשו מרה לו על עונו כמו הרוצח, על כן הוא רחוק מן התשובה].

נח: בתוד"ה חוץ מג'. אלא ה"פ כל היורדין עולין מיד ואין אור של גיהנם שולט בהן.

כ' התו"ח, וא"ת א"כ למה יורדין, וי"ל לטבול הנשמה ולטהרה מחלודת העוונות, שכל חטא עושה חלודה וכתם בנשמה, ואינה יכולה לשוב למקומה עד שתתלבן תחילה בגיהנם, כמש"ש הזוהר פ' ויקהל [דף ריא:].

נט. נוח לו לאדם שיבא על ספק אשת איש ואל ילבין פני חבירו ברבים.

כ' בעיין יעקב, ודאי דאתי למימר שאם יבא לאדם אנס שרוצה להרוג אותו שיעבור על אחת משתי עבירות אלו, יבחר הרע במיעוטו, שיבא על ספק אשת איש ואל ילבין, וא"כ משו"ה ליכא למימר שיבא על ודאי אשת איש, דהא בגילוי עריות קיי"ל דיהרג ואל יעבור וכו', אבל בספק מותר לעבור ולא יהרג ואל ילבין, משום דבאשת איש אפי' אם ודאי עובר יש לו חלק לעוה"ב משא"כ מלבין.

וז"ל הבן יהודיע, אין כונתו לומר שיעשה זה העוון של ספק אשת איש ואל יעשה עוון זה דהלבנת פנים, דזה לא ניתן להאמר, אך כוונתו שיהיה נחשד בדבר זה, ואל ילבין פני חבירו ברבים כדי להציל עצמו מן החשד הזה, דהיינו שהוא נחשד בדבר זה שאומרים שבא על ספק אשת איש, ויוכל לברר הדבר לנקות עצמו מן החשד, אך לא יוכל לברר הדבר אא"כ ילבין פני חבירו ברבים, שיגלה מי הוא זה ומה היה הדבר הזה, וע"ז אומר

שהזמן גרמן, ויל"ע להך ס"ד איך הדין באשה המאנה אשה אחרת], לזה אמר לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו, דלעולם נשים ישנן בתורה ובמצוות ואיקרו עמיתו, ואדרבה צריך זירוז יותר באשה, שאע"פ שאינה בחיוב תורה, מ"מ כיון שדמעתה מצויה וכו'. עכ"ל הרי"ף. ובחי' הריטב"א החדשים כ', עם שאתך אל תונהו. פי' אשתך. ופי' בס' עין אליהו, כדאיתא בברכות [ז]. דהני נשי במאי זכיין וכו' ובאתנווי גבריהו בי רבנן, ונטרן לגבריהו עד דאתו מבי רבנן, וזהו עם שאתך וכו', שמשמעות אשתך בתורה ובמצוות, [וכן משמע מדלא קאמר אפי' אשתך, משמע דעיקר הך דרשא לומר שלא יונה את אשתו], וע"ז מיייתי למימרא דרב דזיהר בה טפי.

ועיין בשיטמ"ק בשם רבינו יהונתן שכ', כלומר או במצוות, אע"פ שאינו חכם, אל תונהו, כיון דמבני ישראל הוא. וז"ל העיון יעקב, אתי לאפוקי נמי עבד כנעני שאינו אתך בתורה ובמצוות אינו חייב על אונאתו, אע"ג דהחובל עבד כנעני של חבירו חייב לשלם לחבירו הבושת, דאין הלכה כר' יהודה דאמר בפ' החובל אין לעבדים בושת, [דלאו אחיו הוא, אלא כרבנן דאחיו הוא במצוות], מ"מ אין עובר על לאו דלא תנונו, ורק הרמב"ם כ' סוף הל' עבדים [פ"ט ה"ח] דמדת חסידות שלא יבזה וכו'.

נט. לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו וכו'.

כ' בעיון יעקב, ק"ו באשה אחרת ג"כ מהאי טעמא שדמעתה מצויה, [א"ה, לא נתבאר אמאי הוי ק"ו, דלכא"ה ה"ה והוא הטעם], ובאשתו בלא"ה יש לזיהר שהרי חייב לכבד את אשתו יותר מגופו.

נט. חתכו חוליות ונתן חול בין חוליא לחוליא, ר"א מטהר וחכמים מטמאין.

רש"י גרס חיתוכי חוליות, ומפרש לה כשתחילת עשייתו חוליות שנצרפו בכבשן, ואח"כ צירף החוליות נתן חול בין חוליא לחוליא, דר"א מטהר דחשיב ליה ככלי אדמה, וחכמים מטמאין דאזלי בתר חוליות. ובשיטמ"ק בשם ר"נ גאון פי' נמי כה"ג בתחילת עשייתו, אלא דטעמא דר"א משום דלא מיקרי תנור, אלא כאילו הוא מפורק, לפי שהחול מונע החוליות מלהדבק זו לזו. [וכ"מ בפיהמ"ש להרמב"ם].

אבל שאר ראשונים גרסו חתכו חוליות כגי' שלפנינו, ופירש בחי' הריטב"א החדשים, בתנור שנטמא וחתכו חוליות [של פחות מד' טפחים. כ"ה בתור"פ ובר"ש] כדי לטהרו, וחזר וצירף החוליות, ומפני הפגימות שנפגמו נתן חול בין חוליא לחוליא, ר"א מטהר דחיתוכו זהו טהרתו, דהו"ל כאילו נתון רובו, כיון שא"א להשתמש בו אלא כשנתן חול בין חוליא לחוליא, וחכמים מטמאין כיון שאפשר להשתמש בו בכה"ג, ולא חשיב זה החיתוך נתיצה. והרמב"ן כ' בטעם מחלוקתו, דר"א מטהר משום שהחול שביניהם אינו מניחם לידיבק, וחכמים סברי אעפ"כ הוא נדבק יפה, והחול נכנס בתוך הטיט בתוך החוליא ונדבקות זו בזו.

נו. בתוד"ה חתכו. אם לא נתן חול בינתיים היה מודה ר"א וכו', שהטפילה סביב לתנור מחברת החוליות וכו'.

והרמב"ן כ', לפי שהכובד הוא מדביק כל חוליא לשל מטה ממנה וכו', אבל החול שהוא ביניהם אינו מניחו להדבק.

נט. יצאתה בת קול ואמרה, מה לכם אצל ר"א שהלכה כמותו בכל מקום, עמד ר' יהושע וכו'.

כ' בשיטמ"ק בשם ר"נ גאון, ראיתי בו שתי תשובות, האחת, שבת קול לא אמרה הלכה כמותו בדבר זה, אמנם בא הקול סתום, ואפשר שכוון בכל מקום זולת זה, [א"ה, אולי הוא ע"ד שאמרו בכמה דוכתי אין למדין מהן הכללות], ויהיו דברי הבת קול אמתיים בזה. והשנית, שהכונה בזה לנסות את החכמים אם זה הקול יעתיקם ממה שמקובל בידם או לאו, וכמו שאמר [דברים י"ג, ד'] כי מנסה ה' אליכם אתכם וגו', והורה בזה אמיתות קבלתם, ואמר ר' יהושע לא בשמים היא, לפי שתורת ה' תמימה, וכבר ניתנה לנו בסיני והודיענו שלא ישונה ממנה דבר, ולא נשאר בתורתנו לא דבר סותר זה את זה ולא שום ספק כדי שנצטרך בו למופת מן השמים.

וז"ל הבן יהוידע, ודע, כי בודאי הגמור, כל האותות אשר עשו מן השמים לעזור את ר' אליעזר, וגם יציאת בת קול לעזרתו, הכל היה בהשגחה מאת השי"ת לתיקון העולם מכאן ולהבא, לעשות בזה יסוד חזק ואמיץ ונכון וקיים לדברי תורה, שלא יבא שום חכם וזקן אפי' אם הוא גדול בחכמה ויחיד בדורו, להורות מה שלבו גוזר היפך רבים, ובזה תרבה המחלוקת, ותהיה התורה כעשרה תורות, והיה גלוי וידוע לפני הקב"ה שהחכמים ההם תקיפים ואמיתיים, ואע"פ שיראו אות ומופת וגם ישמעו דברי הבת קול מכרזת לסייע דברי היחיד, הם לא ירצו לבטל מש"כ בתורה אחרי רבים להטות וכו', דאז בזה נעשה יסוד גדול מיוסד לדורות הבאים שלא יוכל אחד לבטל אות אחת מן התורה וכו', ובודאי פרסום גדול ונורא הנעשה בדבר זה, יהיה זכרונו קיים עד סוף כל הדורות.

ועתה בין תבין, כי אע"פ שנעשה אח"כ צער גדול לר' אליעזר בענין זה, הנה זכות הוא לו, מאחר דענין זה נעשה יסוד חזק ואמיץ לקיום דברי תורה ולבטל המחלוקת, ועל ר' אליעזר נאמר בענין זה מגלגלין זכות ע"י זכאי. עכ"ל. [בקיצור].

נט. ונמנו עליו וברכוהו.

כ' הרשב"א. י"מ נידוהו, ואע"ג דחלץ מנעלו וקרע בגדיו, ומנודה בעיא דלא איפשיטא במו"ק [טו.], [ואמאי לא] פשטוה מהא, אפשר משום דדילמא להחמיר על עצמו עשה, א"נ לצער בעלמא הוא דעבדי, [ואין בקריעת בגדים כה"ג משום בל תשחית. ויל"ע]. וי"מ החרימוהו, והוא הנכון, דברכה היפך הקללה שהוא החרם, ועל כן חלץ וקרע, דמוחרם חייב קריעה וחליצה. והיינו שלא היו תלמידיו רוצים לבא לפניו כל אותו הזמן, כדאיתא בסנהדרין [סה.], ומשום דמוחרם לא שונה ולא שונין לו, ואילו מנודה שונה ושונין לו. [וחס ושלום שלא יפנו עצמן לבא אצלו ללמוד תורה, ל' הרמב"ן].

וגם הרמב"ן כ' כפי' בתרא, והקשה ע"ז וז"ל, וא"ת אמאי ברכוהו, והא ר' אליעזר הרי לא היה חייב אלא נידוי בלבד, שמגדין על כבוד הרב כמו שמצינו בעקביא בן מהללאל [ברכות ט.]. וי"ל שכיון שלא רצה לחזור, ואמר חרוב זה ואמת המים וכו' וכו' וכו' ומן השמים יוכיחו, מחזי להו כאפקרותא שהיה מחזיק במחלוקת יותר מדאי, לפיכך ברכוהו, שהם היו אומרים מפי השמועה והוא אומר כך היא בעיני, [ועיין בתפא"י [אהך מתני' דכלים, בועז אות ו'] שהקשה דהא ר' אליעזר לא אמר דבר שלא שמע מרבותיו, כדאמרי' בכתובות כח.], לפיכך לא קבלו ממנו כל ראיות שבעולם, ואילו הורה למעשה בזמן הבית היה נעשה זקן ממרא, לפיכך החמירו עליו וברכוהו.

נט. לא שבקת ליה למיפל על אפיה.

כ' בחי' הריטב"א החדשים, תמיהא מילתא, היאך אפשר שלא תזוז ממנו כל היום. ומכאן מביא ראיה רבינו, שאסור להפסיק בשיחה ובדברים אחרים שאינם של תפילה בין תפילה ונפילת אפים. עכ"ל. וכ"כ הב"י [ר"ס קל"א] בשם תלמידי הרשב"א וז"ל, וכי תעלה על דעתך שלא היתה זזה ממנו שעה אחת, אלא שהיתה מפסקת מכוונת תפילתו להפסיקו בשאר דברים, ושוב אם היה נופל על פניו לא היתה תפילתו כ"כ נשמעת, אלמא דאינו בדין להפסיק וכו'. [ובמג"א סק"א הביא בשם הריב"ש [סי' תי"ב] שהיתה לוקחת אותו בדברים עד שהיה שוכח מליפול, וא"כ אין ראיה שלא להפסיק]. וכ"כ בארוחות חיים בשם הגאונים, שאן לדבר לדבר בין תפילה לתחינה, דכולה כעין תפילה אריכתא היא.

נט. והלוחצו עובר בשנים וכו'.

כ' הרמב"ם [פי"ד מהל' מכירה ה"טו], כל המונה את הגר בין בממון בין בדברים עובר בשלשה לאוין, שנא' "וגר לא תונה" זו הונית דברים, "ולא תלחצנו" זו הונית ממון. וכ' הרה"מ, הרב כתב אונאת ממון במקום הלוחצו, לפי שבא במכילתא בזה"ל, לא תלחצנו בממון וכו', ורש"י ז"ל כ' וכו', הלוחצו, הדוחקו, לא תהיה לו כנושה, לוחץ הוא שדוחק אותו לתבוע לו את חובו וכו', אינו מפרש לחיצה אונאת ממון, אלא דחיקת ממון כעין לא תהיה לו כנושה, והוא הנכון בפשט הלשון וכו'.

ועיין בחי' המיוחסים והריטב"א שכ' בשם הראב"ד, דהלאו השלישי בלוחצו היינו מדכתיב בעבד עברי לא תרדה בו בפרך דהיינו לחיצה, וכ"ש [גר] דבן חורין הוא. ובגילוינו הש"ס למהר"י ענגיל הביא מס' יראים [סי' נ"ג] דהלחיצה היינו שלא ילך עמו לפני משורת הדין. וכ' דלפ"ז כל לפני משורת הדין שהוזכר בגמ' בין אדם לחבירו, כהך דלעיל [כד: ועי"ש במסורת הש"ס], לגבי גר הו' דין מצד לאוין דלחיצה.

וכ' המנח"ח [מצוה ס"ג], דהא דדרשינן לעיל [נט.]. עם שאתך בתורה ובמצוות, וכ' הרמ"א [סי' רכ"ח ס"א] דאינו מצווה באונאת דברים אלא ליראי השם, נראה דהיינו דוקא בישראל, אבל גבי גר הלאו בכל ענין, דלא כתיב עמיתו. [אלא שאם אינו בתורה ובמצוות יעבור רק בשני לאוין דגר, ולא בלאו דישראל]. ובעבד כנעני הו' איפכא, דבכלל עמיתך הוא, אבל לא נקרא גר כיון שאינו מחויב בכל המצוות, ואינו עובר עליו בלאו דגר.

ס. שאינו אלא לרמות בו.

כ' בחי' המיוחסים והריטב"א לקמן [ס: בד"ה בעתיקי], וכל כה"ג י"ל שאפי' למכור לגוי אסור וכו', מפני שיבא לרמות את ישראל, כדאמרינן לעיל אפי' בתגר שאסור למכור לו אפי' הודיעו מפני שעשוי לרמות, וכ"ש עכו"ם וכו'. [והכא ליכא למיחש שיבא לרמות את ישראל, שהרי בלא"ה אין ישראל לוקח יין של עכו"ם. אמנם לפי מש"כ רש"י בגמ' [בד"ה והא אנון] דכשמוכר לו דבר שירמה בו איכא משום לפני עור, אי"כ גם במוכר לעכו"ם יין וירמה בו לעכו"ם אחר לכא' איכא לפני עור, דהא עכו"ם מוזהר על הגזל. ויל"ע]. מיהו ידע דההוא למיכלינהו זבן להו שרי.

ס. והא אמרת רישא אין מערבין כלל.

הקשה בחי' המיוחסים והריטב"א בשם הראב"ד, לימא ליה מאי אבל נותן לו את שמריו, בפני עצמן שלא ע"י תערובת. ואיכא למימר דהכי קא קשיא ליה, כיון דאמרת רישא אין מערבין, אפי' בפני עצמו נמי לא ליתבי ליה, דילמא איהו מערב להו ומזבין.

ס. אין מערבין שמרים של אמש בשל יום.

פירש"י דה"ה ליום ויום משתי חביות, אלא אורחא דמילתא נקט, דסתם יום ואמש משתי חביות. וכ' ע"ז בחי' הריטב"א החדשים, והנכון דאפי' באותה חבית אין לו לערב שמרים של אמש בשל יום, שמקלקלות אותן. [ודלא כדמשמע מל' רש"י דאמש ויום לא מיתסר אלא משום דהו' משתי חביות. ולא נתבאר במאי תליא חילוף הימים, אם בשקיעת החמה או בזריחתה, [או שמא בצאת הכוכבים או בעלות השחר]. גם י"ל דכל שהוא בתוך מעת לעת מיקרי בשל יום. וצ"ת].

ס. תניא נמי הכי ר' יהודה אומר וכו', אבל מערב של אמש בשל אמש וכו'.

כ' הפנ"י, יש להקשות, דהא לעיל בפ' המפקיד [מ:]: פליגי אמוראי, דאביי אמר דלר' יהודה מותר לערב שמרים ולרבנן אסור לערב, דהיינו של יום בשל יום, ורב פפא אמר להיפך, דלר' יהודה אסור ולרבנן מותר, וא"כ אמאי לא מקשה מהך ברייתא לר"פ, דהא חזינן דר' יהודה שרי בהדיא, וכן אליבא דאביי קשה להיפך, מאי סייעתא מייתי מהכא מהאי ברייתא, דילמא ר' יהודה לטעמיה דשרי לערב, אבל לרבנן אפי' של יום בשל יום אסור וכו'. והנראה מזה שיש לחלק בין שמרי יין לשמרי שמן, דבשמן דוקא פליגי ר' יהודה ורבנן, אבל ביין כו"ע מודו דשרי. ועיין בחי' המיוחסים והריטב"א בשם הראב"ד, שכ' בתו"ד ז"ל, ולעולם מותר לערב שמרים, ורבנן היא כדעת ר"פ פ' המפקיד, [ואולי לא גרס בברייתא ר' יהודה אומר], ולדעת אביי ר' יהודה היא. א"נ דשאני שמרים של יין [ושמרים] של שמן, דשמן קא פגים טפי מיין.

ס. לא יבור את הגריסין דברי אבא שאול, וחכמים מתירין.

פירש"י לא יבור את הפסולת, לפי שמתוך שנראות יפות, מעלה על דמיהן הרבה מדמי הפסולת שנטל מהם. וז"ל הרמב"ם בפיהמ"ש, יש בקליפת הפול סימן שהיו [יודעים] [יודעים] בו אם יתבשל מיד או לא יתבשל אלא בטורח גדול, כמו שהוא ידוע בענין הפול, אבא שאול אסור לבור את

הגריסין כלומר להסיר קליפתן כדי להתלמד ממנו עליו, וחכמים מתירין, לפי שהוא לא הכניס בתוכה דבר.

[ועיין בחי' המיוחסים והריטב"א, דבספרים ישנים גרס כדברי אבא שאול [בכ"ף הדמיון], ופירשה לההיא גירסא, דהיינו דקאמר כדברי אבא שאול, מפני שאבא [שאול] היה אסיתון, והיה מחמיר מאד במיצוי המדות, כדאמרינן במס' יו"ט [ביצה כט.], אף בחול היה עושה כן, [שהיה מודד ללקוחות מבעוד יום, ומתמצות והולכות לתוך כליהם כל הלילה, יעו"ש ברש"י], מפני מיצוי המדות].

ס. אין מפרכסין לא את האדם וכו'.

ומפרש בגמ' דהיינו לצבוע שערו שהלבין בשחור. והקשה בהגהות טל תורה למהר"ם אריק, ל"ל לטעמא דאונאה, הרי בלא"ה אסור לעבד לצבוע שערותיו משום לא ילבש גבר שמלת אשה, כדאיתא בשבת [צד.], [א"ה], כשכופהו האדון לכך, יל"ע אם עובר העבד, והאדון לכא' בודאי אינו עובר במה שצבוע אדם אחר, ורק משום לפני"ע, אבל אי נימא דהעבד שאינו חפץ בכך ואינו עושה לייפות עצמו רק לרצות את האדון, אינו עובר, תו ליכא לפני"ע, ואע"ג דעבד כנעני לענין מצוות דינו כאשה, מ"מ בודאי צריך ללבוש כאיש, דאל"כ עובד על לא ילבש גבר שמלת אשה, והא טעמא דקרא משום זנות, והאי טעמא שייך נמי בעבד, וא"כ אסור לו לצבוע מה"ט. ואפשר דמייירי הכא בעבד שלא מלו וטבלו דאינו חייב במצוות כלל, ומדויק בזה ל' רש"י עבד כנעני העומד לימכר, ולא נקט שרוצה למוכרו, דמתחילה קנה אותו לזה, ומשו"ה לא מלו וטבלו, עיין יבמות [מח:].

ס. ברש"י ד"ה אין לדבר סוף, ולא חשו אלא בזמן שאני מוכר דבר העשוי לרמות כמות שהוא עכשיו.

כ' בגלוינו הש"ס למהר"י ענגיל, עיין רש"י לעיל [ד"ה והא אנו תנן] דכ' דהטעם כאן משום לפני עור וכו', וא"כ משמע לענין לפני"ע דאם אין הדבר דבר של מכשול בעצמו, רק צריך המקבל עוד להוסיף בו דבר לשייהו דבר של מכשול, לית ביה משום לפני"ע, ובחידושי וכו' הארכתי בזה בדברי ס' החינוך דמדמה כמו זה ללפני דלפני וכו'.

ס. אתא לקמיה דרבא א"ל זיבנן וכו'.

פירש"י כנעני הוה. וכ' ע"ז הגריעב"ץ ז"ל, אבל בעבד עברי נראה דלית לך בה, כיון דאין גופו קנוי קנין עולם, והו"ל עני ישראל דמצוה לפרנסו, וכן אמה העבירה. ואצ"ל שמותר לפרכס וליפות הבת לקדשה להגון שתמצא [חן] בעיניו אפי' היא כעורה, כההוא עובדא [נדרים סו.]. דהכניסוה לבית ר' ישמעאל וייפוח. ברם הני מילי בכעורה גרידא, אבל אם יש בה מום מן המומין שפוסלין בנשים ומפרכסה להסתירו, אין אונאה גדולה ממנה לו ולה, שסופה לצאת בלא כתובה ואיכא בושת טובא. מיהא מספקא מילתא בזקנה שאינה רותתת דלא הוי מומא, אי שרי לצבוע שיערה כעובדא דבסמוך. ונראה דאונאה גדולה הוי אם היא כ"כ זקנה שאינה ראויה לילד ומוציאה, [ועדיין לא נתבאר היכא דאינו נושאה על דעת שתלד, [כגון שהוא אינו ראוי להוליד], אי הויא אונאה].

וז"ל הרשב"א, פי' הראב"ד דישראל היה, ושכירות לזמן היה, וקראו מכר לפי שאפי' המוכר עצמו לשש נקרא מכר. ואינו מחוור בעיני, דא"כ מאי קאמר ליה רבא ויהיו עניים בני ביתך, אין לך עני גדול מזה שהוצרך למכור עצמו. ורש"י ז"ל פי' דכנעני היה, גם זה אינו מחוור בעיני, דכנעני זה, אם לא נשתחרר, היאך יכול למכור את עצמו, דאדון הוא, ואם נשתחרר, הרי זה כישראל גמור. ושמא בעבד כנעני שהפקירו רבו דעדיין צריך גט שחורו. ומסתברא דערל ממש היה ומכירה ממש הוה.

ס. המלוה סלע בה' דינרין.

כ' הפנ"י, הא דלא נקיט שני דינרין או [שני] סלעים בשלשה, דומיא דסאתים בשלש, אפשר לפרש דאגב אורחא קמ"ל, דלא תימא כיון דזימנין דמייקרי סלעים או זילי דינרין וקאי חמשה בסלע, א"כ תו לא הוי ריבית דאורייתא, דאין זה דרך הלואה אלא דרך מקח וממכר, כיון שאינו נותן לו מאותה מטבע עצמה, כי היכי דשרינן לעיל פ' הזהב [מו.]. ביפה

דינר וטריסית וכמש"כ תוס' שם [בד"ה נעשה], וקמ"ל דאפ"ה אסור, דהא התם נמי לא שרי אלא ביש לו עכשיו דינר וטריסית בביתו, דהו"ל לגמרי מקח וממכר, משא"כ הכא דאיירי דרך הלוואה אסור בכה"ג, דבתר מעיקרא אזלינן, וכיון דבשעת הלוואה קיימי ארבעה דינרין בסלע, הו"ל ריבית גמור מדאורייתא, דהא אידי ואידי טיבעא הוי.

ומה"ט נמי שמעינן דסלע בד' דינרין מותר אפי' מדרבנן, ולא חיישינן שמא יוקרו [הסלעים ויהא סלע בה' דינרין], כיון דתרווייהו טיבעא הוי, משא"כ במטבע של זהב על של כסף, לעולם שרי מדאורייתא [א"ה, לכא' כוונתו אפי' שנים בשלש] ואסור מדרבנן, דחד לגביה חבריה פירא הוי לגביה, והו"ל דרך מקח וממכר.

ס: ואיזהו תרבות, המרבה בפירות וכו'.

כ' הרש"ש, הא דתארוהו בשם תרבות, ולא בנשך או מרבית, נ"ל משום דשם איסור תרבות לא מצאנוהו בתורה אלא בלשון לקיחה, וכן בקראי דיחזקאל, והמרבה בפירות, בשעת פסיקה אין איסור, דשמא לא יוקרו, רק דאח"כ אם הוקרו אסור לקחת הפירות כפי שפסק, אלא כשער של עכשיו, או שיחזיר לו דמיו, כיון דידוע כמה דמים נתן, וכ"מ לקמן [עד: במשנה, דרבן גמליאל החמיר על עצמו, מ"מ הלווה סתם, רק דאח"כ בהוקרו קיבל מהן כשער הזול, ובשעה שהלווה שם דמיהם, כדי שידע בשעת השבה איך ליטול מהם וכו'.

וע"ד דרוש יש להוסיף עוד, דלתרבות מסיים קרא "ויראת מאלקין", ולא כתיב שם הוי"ה כדכתיב אחר נשך ומרבית "אני ה' אלקיכם", הוא לרמז שייראו מהדיינים שגזרו עלה, כי אלקים בכ"מ ר"ל דיינים.

ס: ואיזהו תרבות המרבה בפירות וכו', והרי לך אצלי בהן יין וכו'.

הקשה הגרע"א, איך נקט איזהו תרבות דמשמע דהוי דרבנן כיון דהוי דרך ממכר, הא בלא"ה לא הוי רק מדרבנן, כיון דפסיקתו על היין היה בעד החוב שהיה חייב לו בעד החיטין, וליכא ריבית בשעת קציצה. וצ"ל כיון דעשה החיטין כמלוה על היין, הוי כנתינה ממש, ואף דלפי האמת מיירי בזקף במלוה, מ"מ כיון דנעשה בפעם אחת הזקיפה והפיסוק על היין, הוי מעשה הזקיפה כמו נתינת מעות.

ס: והא קראי כתיבי, נשך כסף וריבית אוכל.

פירש"י ומדחלקו לב' לאוין תרתי נינהו. וכ' ע"ז הרשב"א, נראה פירוש לפירוש, דלאו למימרא דלא יהא עובר משום לאו דתרבות בהלוואת כסף, ומשום דגבי כסף לא כתב קרא ריבית אלא נשך, דהא תניא לקמן דחייב משום נשך ומשום ריבית בין בכסף בין באוכל, אלא נשך משמע ליה שנושך ומחסר ממון הלוה, ותרבות משמע ליה שמתרבה באותה הלוואה ממון המלוה, והיינו דחלקו הכתוב בב' קראי, ועד שיהא באותה הלוואה נשיכת ממון אצל הלוה וריבוי ממון אצל המלוה לא יהא עובר, ואילו במתני' דפרטין והדר ערבן לשניהם וכו', ש"מ דכל שהוא נושך את חברו אע"פ שאין ממון מתרבה בכך חייב, וכן כל שהוא מרבה ממון בהלוואה זו אע"פ שאינו נושך ומחסר ממון חברו חייב, והיינו דמקשה ואזיל נשך בלא תרבות ותרבות בלא נשך היכי משכחת לה, כלומר א"א לעולם זה בלא זה כדמפרש ואזיל וכו'.

אבל הראב"ד ז"ל נראה דמפרש דהא קא פריך והא קראי כתיבי נשך כסף וריבית אוכל, דוקא קא פריך שלא יהא עובר עד שיהא בו נשיכת כסף וריבית באוכל, והא דאמרינן מעיקרא קמו להו מאה בדנקא, פירשה מאה פרוטות בשתות הכור. ואינו נכון, שאין משערים בפרוטות בפירות, שהנחושת טבעא, ופירא הוא דזל ויקיר ולא הפרוטות, ואין הסוגיא הולמת הפירוש כלל.

ס: ותסברא דאיכא נשך בלא תרבות ותרבות בלא נשך.

הקשה המהר"ם שיי"ף, דהא אם הלווה שידור בחצירו, והוא גברא דעביד למיגר וחצר דלא קיימא לאגרא, או קיימא לאגרא ולא עביד גברא למיגר, יש נשך בלא תרבות [בגוונא בתרא], ותרבות בלא נשך [בגוונא קמא]. וכ'

בביאור [אות ל'], אף דבלא קיימא לאגרא לא הוי אלא אבק ריבית כמו שפסק הרי"ף והרא"ש לקמן [סה.], היינו למסקנא [דהכא], דליכא תרבות בלא נשך, ולהכי פסק שם דזה אינו אסור [מה"ת], כמו שסיים הרא"ש שם [סי' י"ז] הטעם דאינו אסור כל זמן שזה אינו חסר, אבל למאי דבעי לאשכוחי תרבות בלא נשך ולאוסרו, פשיטא דמשכחת בכה"ג. ובפ"ח שם [אות ש'] תירץ, דודאי ליה לתלמודא דבהכי לא מיירי קרא, דהא אל תקח ואם לקחת אהדר קאמר קרא, ובכי הא לא שייך, [וצ"ב, דהא יוכל לשלם שכר הבית שגר בו. ואולי משמעו דקרא להשיב הריבית עצמה שנטל ולא דמיה. ועצ"ב], אבל ק' בק' וקיימא בדנקא ולבסוף בחומשא, אי אזלת בתר לבסוף שייך ביה אהדר ליה וכו'.

ועיין בהגרע"א שהקשה, דמ"מ מה דנקט המהר"ם שיי"ף גם בהיפוך, דגם נשך בלא תרבות משכחת בהלויני ודור בחצרי, בחצר דקיימא לאגרא וגברא דלא עביד למיגר, במחכ"ת לא נראה, דהרי חזינן דזהו באמת הוי דאורייתא אף דאנן קיי"ל דנשך בלא תרבות ליכא איסור, ועל כרחין דמיקרי תרבות, דעתה נעשה עביד למיגר, [כיון דמלוה עבור זה. לשונו לעיל מיניה], וא"כ ממילא לק"מ קושית מהר"ם שיי"ף בזה. ובקובץ שמועות להגרא"ו [אות כ"ה] דקדק מדברי הרא"ש לקמן [סי' ט"ז] כי האי טעמא גם בגוונא דחצר דלא קיימא לאגרא וגברא דעביד למיגר, דכיון דקצץ מתחילה שידור בחצירו בעד ההלוואה, א"כ הוי קיימא לאגרא, וא"כ הרי תרבות והרי נשך.

ס: ברש"י ד"ה לרבות דאורייתא. דרך הלוואה משמע, כדכתיב מרבה הונו בנשך ובתרבות.

וביאר המהר"ם דרש"י מפרש דהון הוא לשון כסף דוקא, ולא שייך ביה ריבוי כי אם דרך הלוואה, דלא שייך ביה מקח. ועיין בתור"פ דגרס ברש"י מלוה הונו וגו', ותמה ע"ז דבספרים מדויקים כתיב מרבה הונו, ומסיק וז"ל, דנפקא לן מדכתיב את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך, ודומיא דהא דקאמר את כספך לא תתן לו בנשך ר"ל דרך הלוואה, [דבכסף ליכא מקח, וכמש"כ המהר"ם], ה"נ הא דקאמר ובמרבית לא תתן וגו' ר"ל דרך הלוואה.

והפנ"י כ' דרש"י דייק מלשון מרבה הונו, דכל ריבית דרך הלוואה ודאי מתרבה הונו ע"י כך, שמלוה סלע בחמשה דינרין או סאתים בשלש, משא"כ דרך מקח וממכר, לא פסיקא מילתא שיתרבה הונו ע"י כן, דהא דקרי ליה ריבית דרבנן משום דמרבא שכר לעצמו, היינו היכא שנתייקרו, מ"מ זימנין דמפסיד, דאטו יוקרא שכיח זולא לא שכיח, וא"כ מדכתיב מרבה הונו בלשון הוה, משמע שתמיד מתרבה הונו באיסור זה, על כרחיך היינו דרך הלוואה. וז"ל ח"י הריטב"א החדשים, והנכון דכיון דכתיב את כספך לא תתן לו בנשך, משמע שלא אסרה תורה אלא כל שיש בו נשך ברור משעת נתינה, וכדכתיב נמי לא תשימון עליו נשך.

ס: ברש"י ד"ה אי בתר מעיקרא. אי חשבת להני פרוטות השתא כדמעיקרא וכו'.

כ' הגראמ"ה, אבל לפ"ז הו"מ למימר בהיפוך ג"כ, אי בתר מעיקרא חשבת אותן פרוטות שלוה, לא נשך וכו', ואי בתר בסוף, הרי נשך וכו', וכן בסיפא, הכל בהיפוך. ולולא דבריו נ"ל דה"פ, אי בתר הפסיקה אזלת, הרי נשך וכו', ואי בתר בסוף דהיינו התשלומין, לא נשך וכו', דאין שוין אלא דנקא, ובסיפא להיפוך.

סא. מה להנך שכן שלא מדעת, תאמר בריבית דמדעתיה.

וכ' בח"י הריטב"א החדשים, קמ"ל דאע"ג דמדעתו הוא וידע ומחיל אסור. ומכאן נראה דלא מהניא מחילה בריבית קודם פרעון, דאילו מהניא, אין לך ריבית שאינו נמחל כדאמרינן דידע ומחיל. ומיהו אם מחל לו לאחר שגבאו ממנו המלוה, אין ראייה מכאן, דהשתא מחילה מדעת שלימה היא, שמחל לו תביעת ממון שהיה לו אצלו, משא"כ במחילה דקודם פרעון דחשבה רחמנא כמחילה באונס. וכ"כ הרמב"ם ז"ל [בפ"ה מהל' מלוה ולוה הי"ג] דמחילה דלאחר פרעון מהניא.

ובשם הגאונים ז"ל כתב דלא מהניא, וכן דעת הראב"ד ז"ל ודעת מורי נ"ר כדעת הגאונים, וטעם הדברים אומר מורי נ"ר, דתביעת ריבית לא הויא כשאר תביעות בגזל ואונאה וכיו"ב דאית ליה על חברה שעבוד ממון, אלא חיוב הוא שחייב הכתוב להחזיר איסור שבלע, תדע דהא ר' יוחנן סבר דריבית קצוצה אינה יוצאה בדינין, וגם לדברי הכל אם מת בניו פטורין, אלא בדבר המסוים מפני כבוד אביהם בלבד, ואילו בגזל ואונאה בניו חייבים כשהניח אחריות נכסים, ובודאי דטעמא כדאמרן, דחיובא דרמא עליה רחמנא הוא, וכענין חוב למ"ד פריעת בע"ח מצוה ושעבודא לאו דאורייתא, אלא דהתם איכא דין ממון לחבירו ומהניא מחילה, אבל הכא לשמים הוא חייב, וכיון שכן לא תועיל לו מחילת חבירו.

והרא"ש [סי' ב', אהא דקאמר לעיל בסוגיין אי כתב רחמנא משום דלא ידע דמחיל, אבל הנך דידעי וקמחלי אימא לא קמ"ל], כ' וז"ל, יש מזדקקין מכאן מי שלקח ריבית ומחל לו הלוה, דלא מיפטר עד שיחזירנו המלוה, וכן הורו מקצת הגאונים שאם מחל הלוה למלוה הריבית שלקח או שעתידי ליקח, אע"פ שקנו מידו או נתנו לו במתנה, אין מועיל כלום, שכל ריבית שבעולם מחילה, אבל התורה לא מחלה, ואסרה מחילה זו, לפיכך אין המחילה מועלת בריבית כלום, ואפי' בריבית של דבריהם. ואין ראייה לדבריהם מהך דהכא, דה"פ דלא הוי ילפינן ריבית וגזל מאונאה, דשאני אונאה דלא ידע דלימחיל, אבל ריבית דידע אימא הוי מחילה, קמ"ל דלא, וכן גזל הו"ל דמייאש ומחיל, קמ"ל דלא. [ובגזל א"א לפרש בענין אחר, דהא מחילה מהני, פ"ח]. ועיין במאירי שצדד לומר שהמחילה מועלת לענין הדין, שאין יוצאה בדינין, אבל לענין איסור לא נפקע במחילה, ושוב כ' דמדברי המור"ם נראה שאף לענין איסור מהני.

סא. אלא לא לכתוב רחמנא לאו בגזל ותיתי מהנך.

כ' המהר"ם שיי"ף, אי ס"ל אין אונאה לפרוטות, אצטרך לאו לפרוטות, דלא יליף מאונאה, דגזל חשיב בחמשה פרוטות הן [לעיל נה.], ובלא"ה פחות משתות הוי מחילה. ובהגהות מצפ"א תי, דאפי' תימא דס"ל לרבא כמ"ד אין אונאה לפרוטות וכדמשמע מדברי הרא"ש שם, ובמטבע משמע שם ובחוי"מ [סי' רכ"ז ס"ו] דהיכא דליכא אונאה אפי' איסורא ליכא, אפי' לגבי גזל ליכא לאיפלוגי בין מטבע לדבר אחר, דהתם גבי אונאה היינו טעמא דכל זמן שלא הגיע לכדי אונאה, אין בו הפסד כלל, שגם אחר יקבלנה מידו ביפה, משא"כ גבי גזל, ודון מינה ואוקי באתריה הוא, דכיון דאסור לגזול, אסור כל ממון.

סא. בתוד"ה אם אינו. וי"ל למידרש וכו', יצאו קרקעות שאין מטלטלין, ויצא פחות משהו פרוטה שאינו ממון, וכן משמע פ' נערה וכו'.

ובחי' הריטב"א החדשים כ', ורבינו חולק בזה בשם רבותיו, דא"כ היכי לא מפרש לה תלמודא הכא בהא פירקא, וכדפירש לעיל [נו.] דברים שאינם בקרקעות עבדים ושטרות, וגבי חמש פרוטות [לעיל נה.] נמי לימני פרוטה דריבית, [וקושיא זו תי' הגראמ"ה בכתובות [מון], דכיון דאסור מדברי סופרים לא חשיב ליה], אלא ודאי הא ליתא, והתם מסברא הוא דקבעי, דכיון דקפיד רחמנא שישכור עדים, אי בעינן כסתם שכירות שהוא במטלטלין ובשוה פרוטה, או דילמא אפי' בקרקע ופחות משהו פרוטה, דומיא דריבית דאיתיה בכל דבר.

סא. בתוד"ה אם אינו. וי"ל וכו' יצאו קרקעות שאין מטלטלין, ויצא פחות משהו פרוטה שאינו ממון.

והרא"ש [סי' א'] מסיים בה, אבל עבדים ושטרות ליכא למעוטי, דלא שייך ריבית אלא בהלוואה דבר שניתן להוצאה ולפרוע אחר במקומו, אבל בשאלה לא שייך ריבית, אלא שכירות מיקרי. וכ' הפ"ח [אות ד'], וקרקעות דממעוטי, היינו עשר גפנים טעונות, [כמש"כ הרא"ש לעיל מינה], דמה שטעונות ניתן להוצאה, והוא פורע במקומו מה שיטענו אחד עשר אחרות, [וצ"ב לפו"ר, דא"כ אמאי הוי ריבית קצוצה, הא אפשר שאותן י"א יטענו פחות ממה שטעונות אלו העשר שהלוהו, ודמי למשכנתא בלא נכיתא דשרי מדאורייתא מה"ט, [כדלקמן סב: וברש"ד ד"ה ובדינין], אא"כ נימא דכך היא משמעות תנאו, ד"א טעונות כמו אלו קאמר ליה. או דנימא דמחמת שניתן

להוצאה מה שטעונות, הויא לה כולה הלוואה גם גוף הגפנים. וי"ל ע], משא"כ עבדים ושטרות.

וכ' הב"י [יו"ד סי' רס"א] דתמיהא לו מילתא, דאטו עבדים ושטרות מי לא שייך בהו הלוואה, שנותן לו עבד אחד כדי שיתן לו לאחר זמן שנים אחרים, [א"ה, אע"פ שלא ניתן להוצאה. או דכוונתו כיון שיוכל הלוה ליתנו במתנה או לשחררו בלא דמים, הו"ל ניתן להוצאה], ושטר נמי משכח"ל שנותן לו שט"ח ממאה זוז כדי שאחר זמן יתן לו שט"ח ממאתים זוז, [א"ה, משמע דשמין הקרן והריבית לפי החוב הכתוב בו, ולא לפי מה שנמכר בשוק, שהרי פעמים ששט"ח דמאתים נמכר בפחות, לפי הפלגת זמן פרעונו, או כגון שהלוה גברא אלים וכיו"ב]. ולא נתכוון לומר דאה"נ דמייחייב בהו משום ריבית, דהא אע"ג דשייך בהו ריבית כדאמר איהו, מ"מ הואיל ואית לן כלל ופרט וכלל, ודאי דאינהו נמי אימעטו וכו', וליכא בינייהו דרבינו והב"י לענין דינא וכו'. עכ"ל הפ"ח, יעו"ש. [א"ה, יש לדון דפליגי בהלואת עבדים או שטרות שקצין עליה ריבית דכסף ומטלטלין, דלהרא"ש אין זו הלוואה ושרי מה"ת, ולהב"י דהויא הלוואה, ומכלל ופרט וכלל בעינן למעוטי, לא נתמעט בכה"ג, כמש"כ תוס' לענין קרקע. וצ"ת].

ובקובץ שמעות להגרא"ו [אות כ"א] ביאר ד' הרא"ש, ע"פ המבואר בתוס' בב"ק [צז. בד"ה המלוה] דהלוואה שאני משאר חיובים, שאין החיוב מתחשב בדמים, אלא אותו המין שלוח חייב להחזיר, ומשו"ה בלוה חיסין והוזלו נוטל חיסין, וזה מדינא, וא"כ לא שייך הלוואה בקרקע אלא בגפנים טעונות שהוא דבר שא"צ שומא, דפירות נטל ופירות מחזיר, אבל לקח עבד אחד ומחזיר שנים אחרים, ה"ו דבר הצריך שומא, ואין זה הלוואה אלא מקח, [וכן בהלוה ד' אמות קרקע ע"מ להחזיר ה' אמות אחרות], ואם מחזיר העבד שלקח ומוסיף עוד עבד, הא הויא שאלה ושכירות כמש"כ הרא"ש.

סא. בתוד"ה אם אינו. ויצא פחות משהו פרוטה שאינו ממון.

כ' הגרע"א, בפשוטו היה נראה דהיינו דוקא היכא דהלוואה והריבית יחד לא היה בו שוה פרוטה, כגון שהלוה לו חצי פרוטה בעד ג' רביעי פרוטה או חצי פרוטה בפרוטה, אבל בהלוה לו פרוטה בעד פרוטה וחצי, אף דהריבית הוא פחות משהו פרוטה אסור, דכמו דהמיעוט דקרקע הוא רק קרקע בקרקע, אבל במעות והריבית קרקע, הוי ריבית כדמסקו תוס', וכן בהיפוך היכא דהלוה קרקע בקרקע והריבית מעות, הוי ריבית כמש"כ הסמ"ע, וא"כ י"ל דהמיעוט פחות משהו פרוטה הוא רק באופן זה דהלוואה היא פחות משהו פרוטה.

אבל באמת נסתר זה מדברי תוס' בכתובות [מו. בד"ה אתיא], דהוכיחו דאין ריבית בפחות משהו פרוטה, מדאמרין דלא לכתוב ריבית ותיתי מגזל ואונאה, הא מ"מ צריך לריבית פחות משהו פרוטה, עיי"ש, ואם נימא דבהלוה פרוטה בפרוטה ומחצה הוי ריבית, עדיין יקשה דאיך נלמד זה מגזל ואונאה, הא מה שמחסר ממון חבירו הוא רק חצי פרוטה דאין בו משום גזל, ומה בכך דהלוה לו פרוטה, הא ילפינן מגזל דהוא רק על לקיחת ריבית דמחסר ממון חבירו, אלא על כרחך מוכח דגם בכה"ג ליכא ריבית. אבל מ"מ לקושטא דמילתא לא ידעתי היטב איך מחלקים הלימוד כלל ופרט לחצאין, דלגבי קרקע ממעטים רק דהלוואה וריבית הכל קרקע, ולגבי פחות משהו פרוטה ממעטים אף דהלוואה היה פרוטה והריבית חצי פרוטה.

כ' הפנ"י, הא דאצטרך למעט פחות משהו פרוטה בריבית טפי מגזל ואונאה, י"ל משום דריבית לא תליא בממונא, דהא אפי' בלוה אסרה רחמנא, וא"כ ס"ד דאפי' פחות משהו פרוטה, קמ"ל דלא.

סא: לא תגנוב ע"מ למיקט.

כ' בחי' הריטב"א החדשים, פי' בכדי לצער את חבירו בלבד, ודעתו להחזיר לו. [וכ' בעינן יעקב דאפי' במתכוון לטובתו לכפר על חטאיו, והרחיד"א כ' דאפי' במתכוון לטובתו שישמור חפציו, וכ"ה בשאלות פ' נח, הו"ד בגליוני הש"ס כאן]. ור"ת פירש שא"כ כל העולם עוברים בלאו זה, ולא אסר רחמנא אלא כשדעתו לעכב לעצמו ולא שיהנה ממנו אלא שיעזר לחבירו. וכ"כ בתור"פ וז"ל, פיר"ת דמייירי דלעולם הוא רוצה לעכבו בידו, אלא שע"מ

למיקט הוא עושה, דאם היה בדעתו להחזירו לאחר שעה, א"כ לא היה עובר בלא תגוב, דאת"ל דאפי' היה בדעתו להחזירה היה עובר, א"כ לא מצינו ידינו ורגלינו.

וכ' בחי' המיוחסים להריטב"א, צ"ע אמאי לא אמר לא תגזול ע"מ למיקט. ואפשר דמגניבה אתיא ולא איצטריכא ליה. ועיין בקוב"ש בב"ב [טז.], אות ס"ג] אהא דאמר התם באיוב שהיה גוזל שדה מיתומים ומשביחה ומחזירה להם. שהוקשה לו מסוגיין, וכ' בת"י בתרא, דלפי מש"כ בתוס' בב"ק [יא. בד"ה אין שמין] בשם הירושלמי דאיצטריכו תרי קראי לענין אין שמין לגנב ולגזלן, ולא ילפינן להו מהדדי, א"כ אפשר דדוקא בגניבה ילפי' לאסור ע"מ למיקט, אבל בגזילה ליכא קרא. [ולדברי הריטב"א הנ"ל דילפינן גזילה מגניבה, צ"ל כתי' קמא דהקוב"ש, [וכבר כ"כ הרמ"ה שם], דרבא לטעמיה דס"ל איוב מאומות העולם היה, ובני נח לא נצטוו על איסורא דע"מ למיקט].

סא: לאו דכתב רחמנא במשקלות למה לי.

הקשה הרש"ש, דלמא בא להזהיר אף אם מוזיל ליה בכדי חסרון המשקל, ועושה כן כדי להרגיל הקונים לבלא אצלו. [ולפ"ז יסוד האיסור אינו משום דגזול ממון חבריו, אלא משום עיוות המשקל גופא. וכן מוכח לכאן מהא דמבואר בסוגיין דבמודד לאחין הבאין לחלוק במדה שאינה שוה לשניהן, עובר המודד משום לאו זה, ודוחק לומר דהתם משום דגורם לזה שגזול ממון אחיו, אלא משום דמעוות המדה ומודד שלא בצדק].

סא: לטומן משקלותיו במלח.

כ' הרשב"א, פירש"י ז"ל שהמלח מכביד את המשקלות. ולפי פירושו הזהיר הכתוב כאן ללוקח כשישקול לעצמו לא יטמין משקלותיו במלח. ואינו מחוור, דפשטיה דקרא למוכר הוא דמזהיר. אלא נראין דברי ר"ת דפירש שהמלח שואב כח המשקלות ומקילן, והכי איתא בתוספתא [ב"ב פ"ה ה"ג] דתניא לא יטמין משקלותיו במלח, שהמלח שואב את המדה. [ומסתברא דלא פליגי בדינא, דדוקא לענין אונאה צריכי קראי למוכר וללוקח כדלעיל [נא]. מטעם המבואר שם, אבל בדבר שבמדה ובמנין ובמשקל דאיכא קפידיא אפי' בשיעור מועט [כדלעיל נו:], אין לחלק].

סא: לעבור עליו משעת עשיה.

הרמב"ם [בפ"ז מהל' גניבה ה"ג] כ', דהמשהה בביתו או בחנותו מדה חסירה עובר בל"ת, שנא' לא יהיה לך בכיסך וגו'. וכ"כ בשאלתות סוף פ' קדושים, וברשב"ם בב"ב [פט: בד"ה שיששה]. ותמה עליהם בהגהות חש"ל כאן, דלפ"ז למה צריך קרא ד"לא תעשו עול במדה" לעבור עליו משעת עשיה, הא בלא"ה עובר בלאו משום ששוהה בביתו, ואפי' בלא עשה בעצמו רק שקנה מאחרים. ודוחק לומר דנפק"מ לעבור עליו בשני לאוין, או דקרא מיירי בעושה לאחרים ואינו שווהה בביתו כלל, דכל כגון זה הו"ל להרמב"ם ז"ל לבאר בפירושו. [א"ה, לכאן נפק"מ דליהו לאו שיש בו מעשה ללקות עליו. אמנם ז"א לפמש"כ הרמב"ם [פ"א מהל' חמץ ומצה ה"ג] דהקונה חמץ בפסח או המחמץ עיסה לוקה משום בל יראה, וא"כ ה"נ ילקה כשעושה המדה חסירה או כשלווקח מאחר. ואי מצינן למימר דהכא עובר מיד בשעת הטמנה במלח אע"פ שעדיין לא נתחסרה, הוה א"ש, אבל ל' רש"י אפי' לא שקל בהן, ולא קאמר אפי' עדיין לא נתחסרה, משמע דדוקא משעה שנתחסרה עובר].

סא: שלא ימדוד לאחד בימות החמה ולאחד בימות הגשמים.

כ' הרשב"א, פירש"י ז"ל שחבל המדה מתייבש בימות החמה ומתקצר, ובימות הגשמים מתלחלח ומתארך. ולדבריו דוקא במודד בחבל, וא"כ הו"ל שלא ימדוד בחבל לזה בימות החמה ולזה בימות הגשמים. ושמוא מפני שדרך הראשונים למדוד בחבל. ור"ח פ' שהקרקע מתבקע ומרחיב בשרב, ומתקצר בימות הגשמים. ודבר של תימא הוא.

סא: אני הוא שעתיד ליפרע ממי שתולה מעותיו בנכרי וכו'.

עיין בפ"ח [סי' ד', אות טו'] שכ' בתו"ד ז"ל, ויראה לי דמלוה מעות בריבית ותולה מעותיו בעכו"ם נמי משעת תליית מעותיו בנכרי עובר על אזהרת

אני ה'. [ולפ"ז האי קרא הוי כעין ההיא דלעיל [נח]:] דדבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלקיך, וביטל זה כבר בשעת תליה, ואפי' לא הלוח לבסוף, וכמו בטומן משקלותיו במלח ולא שקל בהן, כמבואר בל' רש"י].

סא: ריבית קצוצה יוצאה בדינין.

כ' הרשב"א, מסתברא לי דלא יוצאה בדינין לרדת לנכסיו קאמר, אלא שהוא מצוה להחזיר מדכתיב וחי אחיך עמך, ובמצות עשה כופין אותו ומיכן אותו עד שתצא נפשו, וכדאמרינן בכתובות פ' הכותב [פו.]. וכו' לדידך דאמרת פריעת בע"ח מצוה אמר לא בעינא למעבד מצוה מאי, א"ל תנינא וכו' אבל מצות עשה וכו' מיכן אותו עד שתצא נפשו. ותדע לך, דאי לא, בניס נמי ליחייבי לאהדורי בהניח להן אביהן אחריות, כדרך שאמרו בגזול, והניח להם אביהן פרה וטלית וכל דבר המסוים דחייבין להחזיר מפני כבוד אביהן [לקמן סב.]. מאי שנא מפני כבוד אביהן, מדינא נמי חייבין כדרך שהן חייבין בגזילה קיימת, אלא כדאמרן דליכא אלא מצות עשה ד"וחי אחיך עמך", וכפיית (הגזל) [המצוה] איכא, לרדת לנכסיו ליכא. [ועיין ל' המאירי דיוצאה בדינין ע"י תביעת שכנגד].

סא: אבק ריבית אינה יוצאה בדינין.

כ' הרא"ש [סי' ה'], כ' הראב"ד ז"ל דאבק ריבית נמי דאינו יוצא בדינין, אם תפס הלוח משל המלוה ריבית שנתן לו לא מפקינן מידיה. ולא מסתבר לי, דהם אמרו והם אמרו, חכמים אסרו אבק ריבית, וגם אמרו שאם לקחו הרי הוא שלו ולא מפקינן מיניה, וא"כ מה מועיל תפיסת הלוח אח"כ אין כאן ממון המוטל בספק, אלא אחר שבא לידו הרי הוא כשאמר ממונו אם אינו רוצה לצאת ידי שמים.

סא: בתוד"ה שתולה. מ"מ אצטריך קרא לעבור עליו משעת תליה.

הרא"ש [בסי' ד'] כ', שתולה קלא אילן בבגדו למכרו בשביל תכלת. ופי' המהרש"א דלתוס' אינו כן, אלא שעובר התולה בבגד של עצמו משעת תליה, על המחשבה שחשב לעבור בזה על מצות ציצית. [וכן פ' בפ"ח בדעת תוס']. אבל המהרש"ל הושה שיטתם, דאף לתוס' מיירי בתולה למכור. [ומשמע מדבריו דעובר משעת התליה על מחשבתו להונות חבריו. וכ"נ מפי' בתרא דמהר"ם].

וז"ל חי' המיוחסים להריטב"א, ממי שתולה קלא אילן וכו', שעושה עצמו חסיד לעולם, שסבורים שהוא זהיר במצות ציצית. א"נ תולה בבגדו למכרו בתורת תכלת, ולחייב עליו עונש משעת תלייה. וא"נ לא מחייבין משעת תלייה, מ"מ אתא לאשמועינן דהקב"ה מחמיר מאד בעונשו, מפני שמטעה בני אדם במצוות. [ומה שהקשה המהר"ם, דכבר כתיב גבי קרבי דגים טמאים, דהתם נמי גוזל את הבריות וגם מכשילן במאכל אסור, ותרתו למה לי, אולי י"ל, דסד"א דלענין איסורא לא חמיר כ"כ, דכאנוסין הם, אחרי שסמכו עליו, דע"א נאמן באיסורין, ורק לענין מצות ציצית נענש, דסו"ס אונס לאו כמאן דעביד דמי, וי"ל נמי איפכא, דאיסורא דשרצים חמיר כיון דמטמטם ליבו של האוכלו].

סב. דרש בן פטורא מוטב ישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו.

כ' בחי' המיוחסים להריטב"א, הכי דריש ליה בן פטורא לקרא, וחי אחיך עמך כלומר עמך יחיה, שאם יוכל לחיות עמך הרי טוב, ואם לאו, מוטב שימותו שניהם. ואית דאמרי דמזוהבת לרעך כמון. [ולתרווייהו פירושי הא דדרש בן פטורא וכו' היינו מקרא ולא מסברא. ולפי' קמא הא דמשני הכא מבעי ליה לכדתניא וכו', אתרווייהו תנאי קאי, לכל חד כדדרש ליה לקרא, ולא אדר"ע בלחוד].

סב. בשעשה תשובה.

בגיליוני הש"ס למהר"י ענגיל הביא דבס' יראים סי' נ"ו כ' ז"ל, פי' תשובת ריבית מפורשת בסנהדרין [כה:]: דאפי' לעכו"ם אינו מלוה בריבית. ומוכח מדבריו דאותה תשובה וחזרה גמורה הנצרכת להתכשר לעדות, היא נצרכת ג"כ לענין להתחייב בהן בכבודו ובמוראו.

סב. כל שאילו בדיניהם אין מוציאין מלוה למלוה, בדינינו אין מחזירין ממלוה ללוה.

וביאר הגרא"ו [בקובץ שמועות אות כ"ד], דגדר ריבית הוא שכירות מעות, דמוגר זוזי בפשיטי, אבל כל שאף אלמלא האיסור אינו חייב ליתן, אין זה ריבית, דמתנה בעלמא הוא דקא יהיב ליה. ונראה דאפי' השתא דאסרה תורה ליקח ריבית, אבל גוף הדין לא נשתנה, וריבית חוב גמור הוא, אלא שאסור לפרעו, ונפק"מ למי שלוח בריבית ונשתמד, דלמ"ד דמומר שרי להלוותו בריבית, יתחייב הלוה לשלם מה שהתחייב בשעת קציצה אע"פ שהיה אז ישראל כשר, דמ"מ גוף הקציצה לא נתבטלה, אלא שהיה אסור ליקח הריבית והשתא שנשתמד שרי.

סב. בתוד"ה לא. פירש"י וכולהו ס"ל כוותיה דר' יוחנן וכו', וקשה וכו'.

וכ"כ הרמב"ן, ושוב כ' וז"ל, וי"ל דהכי פירושא, דמעיקרא קס"ד דאי בני אהדורי ניהו פטורין, דתקנו לאו שעברו עליו, הילכך מדחייב ת"ק, ש"מ דקסבר לאו בני אהדורי ניהו, והשתא אמרינן דכו"ע בני אהדורי ניהו, ואעפ"כ לא תקנו לאו שעברו עליו, משום דהאי לאו לאו ניתק לעשה הוא, שעל נתינת הריבית הקפידה תורה אע"פ שהחזיר, ומלוה חייב כמו שחייב לוח, דלאו משום ממון הוא דחייביה רחמנא, אלא מפני שזה מעשה איסור בין החזיר בין לא החזיר, ומה שהזיקתו תורה להחזיר, מצוה באפי נפשה היא ולא לתקוניה לאויה, והכא בשלא גבה ובקרועי שטרא פליגי. וזהו פירוש לפירש"י ז"ל, ונכון הוא.

סב: יש דברים שהם מותרין ואסורין לעשות כן מפני הערמת ריבית, כיצד וכו'.

כ' הרמב"ם [פ"ה מהל' מלוה ולוה הט"ו], ואם עבר ועשה כן, אפי' אבק ריבית אין כאן, ומוציאין מידו מנה. והרא"ש [סי' ח'] הביא דבריו, וכ' ע"ז, ולישנא דיש דברים שהן מותרין ואסור לעשות כן משמע כדבריו, ואין כאן אלא הערמה, אבל ריבית אין כאן ואפי' מדרבנן. והרמב"ן ז"ל כ' דאבק ריבית הוי, ולא מפקין לא מלוה למלוה ולא ממלוה ללוה, דהא סיפא דמתני' איירי בתרביית דרבנן, ואפ"ה קמוקי אביי כדתני רב ספרא בריבית דבי ר' חייא, ואע"ג דגמ' קסטר לאוקימתא דאביי, מ"מ אין לשנות פירושו דמילתא דר' חייא ממאי דפריש ליה אביי. ודוקא א"ל בתחילה הלויני מנה, אבל א"ל הלויני חטין ולקחן הימנו בפחות מותר.

ומסיק הרא"ש, ומאחר שעבר על דברי חכמים ועשה שלא כהוגן, עשו לו שלא כהוגן, ואין ב"ד נזקקין לגבות לו חובו. ופי' בפ"ח [אות צ'], כלומר אם ירצה לכופו לתת לו חטין, אע"ג דאי מנפשיה יהיב ליה חטין הוי שרי. [אבל אעיקר האיסור ליתן לו זוזי א"צ לטעם זה. ולפ"ז לחומרא קאמר הרא"ש]. אבל מהגהת הגר"א מבואר דקאי אעיקר איסורא למישקל מיניה זוזי.

סב: וחזר ולקחן הימנו בעשרים וארבע סלע מותר.

כ' בחי' הריטב"א החדשים, פירוש כיון שלא התנו כן מתחילה, שאילו התנו כן מתחילה, ריבית קצוצה היא. [אע"פ שהוא דרך מקח וממכר, שמאריך לו זמן פרעון דמי החטין כדי שיחזור וימכרם לו בזול. ול' הנימוק"י, הרי זה כמין ריבית גמורה. ויל"ע].